

עורכת: ד"ר מירה צורף עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי

כרך 4, גיליון מס' 9, 4 בספטמבר 2014

היזידים וכורדיסטאן העיראקית: כרוניקה של בגידה ידועה מראש

עידן בריר

בשבועות האחרונים היינו עדים לשרשרת התפתחויות פוליטיות וצבאיות דרמטיות בצפון עיראק, שהטילו את האזור כולו למערבולת שאת אחריתה קשה לצפות בשלב זה. ההערכה היא, כי מאז השתלטות "המדינה האסלאמית" (לשעבר דאעיש) על מוסול וביתר שאת במהלך שלושת השבועות האחרונים, התרחשה בצפון עיראק תנועת אוכלוסייה הדומה בהיקפה לזו שהתרחשה מאז הפלישה האמריקנית לעיראק בשנת 2003. הרוב המכריע של עקורי החודשיים האחרונים משתייך לקבוצות מיעוט דתיות ואתניות, שחיות באזור מאות שנים. בין המיעוטים הללו, היזידים, שאמונתם הדתית הלא-אסלאמית נחשבת על-ידי התנועות האסלאמיות כעבודת שטן וככפירה החמורה ביותר. אשר על כן, הם שילמו את המחיר הגבוה ביותר ונפלו קורבן לטבח מתוכנן שריסק את קהילותיהם והוביל לעקירתן ולפיזורן.

ב-3 באוגוסט, פשטו לוחמי "המדינה האסלאמית" על העיירה סינג'אר, הממוקמת למרגלותיו הדרומיים של הר סינג'אר, רכס הרים המצוי בחלקו המערבי והמישורי של מחוז נינווה, סמוך לגבול הסורי-עיראקי. זמן קצר לאחר כניסת כוחות "המדינה האסלאמית", נטשו כוחות הפשמרגה הכורדיים, המגנים בעשור האחרון על מובלעת סינג'אר היזידית, הדרומית לגבולות האוטונומיה הכורדית, את עמדותיהם בסינג'אר ובכך סללו את הדרך להשתלטות מהירה וחלקה של האסלאמיסטים על האזור כולו. יזידים המתגוררים בערים ובכפרים מדרום לרכס ומצפון לו, נאלצו לברוח מיד לאחר ההשתלטות המהירה על סינג'אר אל הרכס הסמוך, כדי לחמוק מן הגורל המר שפקד את תושבי העיר.

בעקבות זאת, כ-80,000 מתושבי אזור סינג'אר, רובם המכריע מבני הקהילה היזידית, מצאו עצמם נצורים בהר סינג'אר ומוקפים מכל עבריהם בחמושי "המדינה האסלאמית", שנשבעו להשמידם בשל היותם "עובדי-השטן" לפי תפיסתם הדתית. העקורים הנצורים על הרכס היו חייבים להימצא בתנועה מתמדת, בחיפוש אחר מחסה מפני שמש המדבר הקופחת, מהתקפותיהם הבלתי-צפויות של חמושי המדינה האסלאמית ומפשיטותיהם הליליות, שבמהלכן חטפו ילדות ונשים יזידיות כדי למכרן כשפחות-מין בשווקי הערים אותן כבשו. יתר על כן, השהות הארוכה על הרכס הצחיח והחשוף הובילה למותם של פליטים יזידים רבים מצמא, רעב, מחלות ומפאת החום הגבוה.

כשלושה שבועות לאחר תחילת המצור על ההר ורצח-העם שביצעו אנשי "המדינה האסלאמית" ביזידים של סינג'אר, השלימו לוחמים כורדים מרוז'אבה (החבל הכורדי האוטונומי בצפון סוריה) ומתורכיה את חילוצם של מרבית הפליטים מן ההר והעברתם אל הערים בחבל הכורדי האוטונומי בצפון עיראק. אל עקורי סינג'אר הצטרף גל גדול נוסף של פליטים יזידים שנמלטו מאזור שיח'אן, מובלעת יזידית גדולה נוספת באזור "מישור נינווה", המאוכלס רובו ככולו בבני מיעוטים וממוקם בשלושים קילומטרים מצפון-מזרח למוסול הכבושה. כשאר בני המיעוטים הדתיים והאתניים המאכלסים את המישור, ברחו אנשי שיח'אן מעירוניהם וכפריהם כשבוע לאחר תחילת האירועים בסינג'אר, בעקבות שמועות שהופצו באזור ועדויות על כך שלוחמי "המדינה האסלאמית" נעים מזרחה במטרה לכבוש את האזור המאוכלס רובו ככולו בבני מיעוטים.

כעת, מרוכזים העקורים היזידים בערים השונות של כורדיסטן העיראקית, ובכלל אלה דהוק, זאח'ו, ארביל וסולימאניה וכן בכפרים היזידיים שבחבל האוטונומי, כגון ד'רבון, ח'אנב, ש'אר'א, ס'מייל ומוסור'יק. מאומדנים שונים שפירסמו ארגוני סיוע וסעד יזידיים הפועלים בימים אלה בריכוזי העקורים, עולה כי מספרם של תושבי סינג'אר ושיח'אן שנעקרו מבתיהם ומוצאים כיום מקלט בכורדיסטאן העיראקית, נע בין 300,000 ל-400,000 נפש. בימים האחרונים, הצליחו מקצת העקורים משיח'אן לחזור לבתיהם, משנוכחו לדעת שאיום הכיבוש של "המדינה האסלאמית" את כפריהם דעך קמעה, בין השאר בשל התגברות ההפצות האמריקניות באזור. עקורים אחרים מצאו מקלט בבתיהם של תושבים יזידים בערים ובכפרים באזור האוטונומי, אך עד כה, רובם המכריע של העקורים עדיין שוהה ברחובות, באתרי בנייה ובגינות ציבוריות בערים הכורדיות, בלא שפתרון קבע נראה באופק ובלא שתוצע להם תמיכה מטעם ממשלת החבל האוטונומי או מגורמי סיוע בינלאומיים.

הקהילות היזידיות ספגו בשבועות האחרונים מכה קשה שגבתה מהן מחיר כבד של הרוגים, נעדרים וחטופים, ריסקה את המרקם החברתי העדין שלהן ופיצלה משפחות. למרות הטראומה הקשה, כבר בשלב זה ניתן לזהות את הקול הדומיננטי העולה מקרב ההנהגה היזידית ומשורות האינטלקטואלים היזידים בעיראק ובפזורה היזידית באירופה. קול זה מתאר את אירועי סינג'אר כ"פרמאן" ה-74 במספר ברצף הפרמאנים שנועדו להשמיד את היזידים ולהכחיד את דתם לאורך ההיסטוריה. מן הראוי לציין כי בתורכית עוסמאנית משמעות המונח פרמאן הינו צו סולטאני ואולם, בזיכרון הקולקטיבי היזידי משמעות המונח הוא פוגרום. קול זה הוא המשכו של שיח ביקורתי אינטנסיבי שמנהלת הקהילה היזידית בינה לבין עצמה בעשורים האחרונים, המבקש לעמוד על מאפייניה של הזהות היזידית ולהגדירה מחדש שלא תחת אילוצים פוליטיים, דתיים או

היסטוריים, אלא באמצעות תודעת הטראומה המשותפת שנוצקה בצל החרדה התמידית מרדיפות על רקע דתי.

שיח זה מציע כעין דרך שלישית, בדלנית. עד לנפילתו, התייחס משטר הבעת' אל היזידים כאל "ערבים-אומיים", בנים, לכאורה, לשושלת הח'ליפה האומיי יזיד בן מעאווייה, אך בפועל הטיל ספק בנאמנותם ונלחם בהם כל אימת שנלחם בתנועה הלאומית הכורדית. הכורדים לעומת זאת, אימצו אל חיקם את הקהילות היזידיות והתייחסו אליהן ברמה הרטורית כאל "הכורדים המקוריים", אך בפועל הותירו אותם עניים ומודרים, בשולי החברה הכורדית. השיח היזידי החדש, מבקש, אפוא, להתוות זהות קולקטיבית אלטרנטיבית עבור הקהילות היזידיות, למודות הדיכוי והאכזבות, וללכדן סביב הטראומה שחוותה הקהילה בעקבות הרדיפות. כך, התגבש נרטיב חדש, שלפיו חרף המוצא האתני המשותף והקשר הלשוני והתרבותי העמוק, רואים עצמם היזידים כעם ייחודי, הנבדל מבני הלאום הכורדי או מכל לאום אחר. מגמה זו זכתה למומנטום במשך השנים בשל חששם של היזידים מן המוסלמים הסובבים אותם. חשש זה הפך מאז הפלישה האמריקנית לעיראק ב-2003 לחרדה קיומית של ממש, שקיבלה אישוש פעם אחר פעם, בדמותן של פעולות אלימות של ארגוני אסלאם קיצוני שפעלו ברחבי המדינה, והגיעו לשיאם בסדרת הפיגועים של ארגון "אל-קאעדה" בכפרים בסינג'אר באוגוסט 2007.

בשבועות שחלפו מאז האירועים האחרונים בסינג'אר, קנה לו השיח הבדלני אחיזה בחברה היזידית, בעיקר על רקע שתיקתם המוחלטת של הפעילים היזידים התומכים במפלגות הכורדיות והפועלים במסגרתן. אינטלקטואלים יזידים ומנהיגים קהילתיים גוזרים מתוך הנרטיב הבדלני היזידי הסבר לאירועי סינג'אר וטוענים, כי לעם היזידי הנרדף אין יזידים וכי אלה שהציגו עצמם כאחיהם של היזידים או כשכניהם לא היו אלא בוגדים, שניצלו כל הזדמנות שנקרתה בדרכם כדי להפנות להם עורף, לפגוע בהם ואף לצאת נשכרים מכך. נרטיב הבגידה וההפקרה הפך בשבועות האחרונים רווח מאוד אצל היזידים וכך, לצד האשמה שמטילים היזידים על ארגון "המדינה האסלאמית", מבצעו בפועל של האסון הגדול, הם מאשימים באותה מידה גם את ההנהגה בכורדיסטאן העיראקית. זו הבטיחה משך עשורים ארוכים כי תספק חסות והגנה ליזידים, ופנתה אליהם כאל בשר מבשרה של החברה הכורדית וכמיצגיה המובהקים ביותר. ואולם, ברגע האמת, עם פלישת "המדינה האסלאמית" לסינג'אר ורציחתם של היזידים, נסוגו כוחות הביטחון הכורדים בחיפזון מאזור סינג'אר כולו והפקירו את היזידים לגורלם האכזר.

דוגמא מובהקת לשיח הפובליציסטי היזידי על אודות הבגידה הוא מאמרו של כותב יזידי החותם בשם העט "אבו אזאד", הטוען כי "העדויות מאשרות כי סרבסת באפירי [בכיר בפשמרגה ובמפלגה הדמוקרטית הכורדית, בראשות מסעוד בארזאני] ניצב מאחורי אסון סינג'אר [...] וכי ללא נסיגת הפשמרגה מסינג'אר לא היה מתרחש האסון כלל. עדים מבין הניצולים מאשימים אותו בביצוע עסקה סודית עם אנשי דאע"ש, שלפיה ימסור לידם את היזידים בתמורה לנסיגה בטוחה של אנשיו מסינג'אר. אם יש אמת בדברים, הרי שסרבסת, שקיבל את החלטה, ביצע את הגייהאד האסלאמי להשמדת היזידים בסינג'אר בשמם של הטרוריסטים של דאע"ש". עם זאת, אבו אזאד מיהר לסייג את דבריו וטען כי "לכורדים המוסלמים לא היה הפעם חלק באסון

סינג'אר ואסור להשליך עליהם את חטאיו של מפקד או בכיר שבגד.¹ זאת על רקע הטענות הכורדיות כי הפשמרטה נסוג מסינג'אר מטעמים טקטיים, כדי לאפשר הכנסת ציוד צבאי משוכלל לאזור יותר מזה שהיה פרוש בו מלכתחילה ובמטרה להתגבר על אתגר הכנסת האספקה למובלעת הנצורה.

זאת ועוד, חברת הפרלמנט היזידית, ויאן דח'יל, הרחיבה את גבולות הנרטיב היזידי של הבגידה וההפקרה והתייחסה בדבריה לבגידת השכנים הערבים:

שכנינו בגדו בנו בגידה של ממש. הם היו אלה שהביאו לשם את דאע'יש. לכאורה, הם היו חברינו ומכרינו. אנחנו אמרנו לעצמנו שהם לא יעשו דברים כאלה וכשהם תקפו [אותנו], נשברנו. [...] הם החריבו את בתינו בשינגאול ואנשיהם בזו את רכושנו. הם חטפו נשים והרגו גברים. כל אלה הן טרגדיות גדולות. אך דאע'יש איננה הבעיה היחידה שלנו – הם שבגדו בנו בגידה של ממש.²

אירועי השבועות האחרונים הפכו כמעט באחת את השיח הבדלני היזידי, שעד לאחרונה ייצג זרם אינטלקטואלי בולט בחברה היזידית, אך בוודאי לא מרכזי, לשיח המרכזי והעיקרי וכמפתח לפתרון המצוקה היזידית. לרוב היזידים ברור כיום יותר מאי פעם שכשם שחזרה לבתיהם ולאזורי מחייתם המקוריים בסינג'אר ובשיח'אן איננה אפשרית עוד, כך גם לא ניתן יהיה לפתור את מצוקת בני קהילתם במסגרת הלאומית הכורדית, המגלה לעתים מזומנות עוינות רבה כלפיהם. המצוקה היזידית צריכה להיפתר, לדידם של רבים מקרב היזידים, בדרכים חלופיות, שאינן כוללות את כורדיסטאן העיראקית.

בהקשר זה מעלים אינטלקטואלים יזידים בשבועות האחרונים פתרונות שונים, יצירתיים מאוד בחלקם, ליציאה מן המיצר. ראש וראשון לפתרונות הללו הוא רעיון ותיק למדי בקרב בני המיעוטים באזור, והוא הקמתה של מדינה או מדינות למיעוטים במישור נינווה, שתזכה לחסות ולהגנה בינלאומית ובה יוכלו היזידים לנהל חיים חפים מרדיפות ומלחצים דתיים או פוליטיים. פתרון אפשרי נוסף שמועלה לאחרונה הוא יישוב מחדש של הקהילה היזידית כולה בארמניה, שבה קהילה יזידית גדולה המונה כ-40,000 נפש, הזוכה להגנה מפני רדיפות וליחס נאות מצד השלטונות. גם שמה של ישראל הועלה כפתרון ארוך-טווח עבור הקהילה היזידית. יהא הפיתרון אשר יהא, הוא יהיה חייב להקיף את הקהילה היזידית כולה, להבטיח את השמירה על ייחודה הדתי ועל זהותה הקהילתית ולהגן על בניה מאיום הכליה המרחף עליה.

עידן בריר הוא תלמיד התואר השלישי בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. כותרת עבודת המאסטר שלו, היא: "זהו הסיפור שלנו: תהליכי הבניית זהות קולקטיבית חדשה בקרב האזידים בכורדיסטאן ובגולה". עבודת הדוקטור שלו עוסקת בעיר כרכוכ בשלהי התקופה העוסמאנית.

¹ אבו אזאד, "מדוע אסון סינג'אר?" [למאד'א כארת'ית סנג'אר?], [אתר בחזאני](#), 14 באוגוסט 2014.
² "Kirvelerimiz Ihanet Etti!", August 18, 2014. [Özgür Gündem](#) Ersin Çaksu and Önder Elaldi,